

УДК 341.1/.8

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204142>

О. Г. Широкова-Мурараш, канд. істор. наук, доцент
Національний авіаційний університет
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства
пр. Любомира Гузара, 1, Київ, 03058, Україна
e-mail: skripshir@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА МОРАЛІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У статті розглядається питання співвідношення моралі та міжнародного права в умовах сучасних викликів. Вказується, що сучасні дослідження характеризуються різноманітністю концепцій та теорій, які можна звести до трьох підходів: заперечення загальнолюдських моральних цінностей як основи міжнародного права (позитивізм та реалізм), визнання найважливіших моральних норм фундаментальними основами міжнародного права (природно-правовий підхід) та взаємодія норм моралі та права у різноманітних формах як соціальний факт (соціологічні концепції).

Автор виходить з того, що мораль, яка стала фундаментальною основою міжнародного права, без правового почуття не здатна забезпечити дотримання норм міжнародного права. Ступінь дотримання міжнародного права значною мірою залежить від того, наскільки високий його авторитет, наскільки воно відповідає правовій культурі певного суспільства і наскільки воно у свідомості людей висловлює загальнолюдські цінності та інтереси людства в цілому.

Аналізуючи проблему співвідношення моралі та міжнародного права, автор висвітлює такі питання як: моральні принципи та цінності міжнародного права, моральний фактор у правомірній та неправомірній поведінці суб'єктів міжнародного права, співвідношення міжнародної моралі та влади, міжнародно-правова мораль, війна та міжцивілізаційні конфлікти. З метою найкращого розуміння стану сучасного міжнародного права висвітлення цих питань здійснюється на прикладі сучасних викликів: югославських подій (бомбардування Косово у 1999 р.), агресії Росії проти Грузії та України, пандемії Covid19 та ін.

Автор доводить, що міжнародне право XXI століття, будучи під впливом універсалізму, процесу глобалізації, прав людини у відповідь на нові виклики має виробити систему істинно рівноправних відносин на основі загальнолюдських моральних принципів та шляхом подолання монополії держав. Створення справедливого світового порядку неможливо без вироблення чіткого кодексу поведінки держав на міжнародній арені. Реформування міжнародного права повинно супроводжуватись і створенням нових, дійових і, навіть, жорстких механізмів впливу на держав-порушників цього кодексу.

Ключові слова: мораль, міжнародне право, сучасні виклики.

Постановка проблеми. Питання співвідношення права і моралі завжди з найбільшою гостротою постає у періоди активізації кризових явищ, коли суспільство переживає серйозну трансформацію практично у всіх сферах соціального життя. Бурхливий кінець XX та початок XXI століть, що супроводжувалися порушенням норм міжнародного права, фактичним нерівноправ'ям, військовими конфліктами та застосуванням сили, демографічними та екологічними проблемами, стали роками суттєвих викликів для міжнародного права. У 2014 році агресія Росії проти України стала одним з таких викликів. Резонансною подією останніх днів стала пандемія коронавірусу, подолання якої призвело світ на поріг жорсткої економічної та політичної кризи (посилення протистояння США та Китаю). Сучасний світовий устрій динамічне трансформується за складною траєкторією: роль держав, міжурядових та неурядових організацій, транснаціональних корпорацій та інших акторів на міжнародній арені, зазнає суттєвих змін. Тому оцінка сучасного світового порядку з моральної позиції і виявлення перспектив його майбутнього розвитку вимагає від науковців пошуку нових методів та підходів у дослідженні міжнародно-правової дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш повно питання співвідношення міжнародного права та моралі розглянуто іноземними науковцями, зокрема російською дослідницею Г. Дмитрієвою, аргентинським вченим О. Спектором, австралійцем Гаррі Уикхемом та ін. Серед українських науковців необхідно виділити роботи О. Буткевич, І. Сердюк, О. Мережко, А. Гольцова та інші. Враховуючі важливість моральних цінностей як базисного сегменту і як фактору впливу у функціонуванні міжнародного права, на нашу думку, дане питання потребує більш значної уваги і окремого дослідження.

Метою статті є висвітлення особливостей проблеми взаємодії міжнародного права та моралі в сучасному суспільстві, використовуючи методологію основних концептуальних підходів, що склалися у науці міжнародного права. Проблема співвідношення моралі та міжнародного права представлена окремими питаннями, зокрема: спільні та відмінні риси моралі та міжнародного права, моральні принципи та цінності міжнародного права, моральний фактор у правомірній та неправомірній поведінці суб'єктів міжнародного права, співвідношення моралі та влади, права та сили, міжнародно-правова мораль, війна та міжцивілізаційні конфлікти. Це не вичерпна низка питань. Але висвітлення кожного з них наближує нас до розуміння стану сучасного міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що правові та моральні норми, маючи свої суттєві особливості і відмінності, викликають неоднозначні трактування та інтерпретації в науці. Так, з одного боку, дослідники справедливо відзначають загальне зростання рівня правової свідомості в світі, підвищення ролі етичних чинників у процесі функціонування і розвитку міжнародного права, а, з іншого – вказують на те, що як міжнародна мораль, так і міжнародне право просунулися порівняно недалеко в своєму впливі на характер взаємодії держав і народів і тому не можуть розглядатися як ефективні регулятори такої взаємодії [1, с. 193-194].

Міжнародна мораль – це сукупність моральних принципів і норм, що регулюють систему міжнародних відносин. В її основу мають бути покладені загальнолюдські елементарні принципи і норми. Тому міжнародна мораль має бути загальнолюдською соціальною цінністю або, інакше кажучи, системою цінностей, що виражає найважливіші інтереси всіх держав і народів. Основним її завданням є забезпечення спільних інтересів держав і народів, а разом з тим і захист інтересів кожного народу і держави, незалежно від її могутності і рівня розвитку. У найбільш складних обставинах за відсутності політичного і правового регулювання саме норми моралі можуть бути чи не єдиними орієнтирами поведінки держав [2].

Якою повинна бути поведінка держав на міжнародній арені, якими моральними нормами мають керуватися держави у своїй поведінці – ці спільні моральні принципи як основні, фундаментальні уявлення виробляються у процесі розвитку міжнародного співробітництва, містять моделі необхідної поведінки держав, які визначаються характером інтересів та їх співвідношенням. Формулювання моральних норм є результатом індивідуальних зусиль держав, міжнародних організацій, світової громадської думки, яка є носієм загальнолюдської моралі, впливає на всі інші види моралі і, у свою чергу, зазнає впливу з їхнього боку. На думку А. Гольцова, «основними принципами сучасної міжнародної моралі – категоричними моральними імперативами – є мир, гуманізм, рівність, справедливість, ненасильство» [3].

Міжнародно-правове життя – складний соціальний феномен. Тому в реальному світі універсальні принципи міжнародного права, в яких і закріплені найважливіші норми міжнародної моралі, можуть в окремих випадках суперечити один одному. Наприклад, універсальний принцип міжнародного права – рівноправ'я і самовизначення народів може суперечити іншому принципу – територіальній цілісності держави. Геополітичні амбіції держав часто супроводжуються використанням моральних принципів, закріплених у нормах міжнародного права, в якості ширми для прикриття егоїстичних інтересів правлячих верхівок провідних держав. Найчастіше це стосується ідеалів захисту прав і свобод людини, які відучи держави, зокрема США, в минулому – СРСР, а сьогодні – Росія використовують для розширення сфер геополітичного впливу.

Інформаційне суспільство зі своїми перевагами та вадами принесло в міжнародне життя нові виклики. Одним з наслідків масового використання глобальної телекомунікаційної мережі Інтернет стала поява у міжнародних відносинах нового виду нерівності серед держав – «цифрової нерівності», що означає нерівність у доступі до нових інформаційних технологій. Разом з тим для обмеження розповсюдження інформації антигромадського та аморального характеру, постало питання правового регулювання мережі Інтернет на міжнародному рівні. Всесвітнього визнання отримав принцип контролю держав над контентом та обмеження інформації, що містить пропаганду війни, підбурювання до геноциду, дитячу порнографію або здійснення інших злочинів проти людства [4].

Зміни в міжнародних відносинах впливають і на зміст моральних норм. Українська дослідниця О. Буткевич зазначає, що наслідком II-ї Світової війни став безпрецедентний прогрес розвитку права людини та народів і, врешті, «перетворення усєї системи на гомоцентричну врешті, її перехід від державницьких цінностей до цінності людини, світової спільноти». Зникнення двоблокової системи і формування «праволюдських» інститутів і галузей почало розглядатися як встановлення імперативу гуманістичних цінностей [5, с. 47]. У світлі таких змін, питання співвідношення моралі та міжнародного права, що викликало постійні дискусії, почало вирішуватися на бік все більшої відповідності одна одній цих важливих категорій.

Одним з найвідоміших юристів-міжнародників, серед тих, які вірили у безумовну гуманістичну цінність постблокового, оновленого та глобалізованого міжнародного права, був І. Лукашук. Йому належать слова про те, «що знадобились століття, щоб мрія родоначальників ідеї міжнародного права почала втілюватись в життя. ...З сукупності норм право перетворилось у систему на базі єдиних цілей та принципів» [6, с. 66, 67, 68].

В науці міжнародного права сформувалося декілька підходів у висвітленні питання про співвідношення моралі та міжнародного права. У свою чергу Й. Бернсторф та І. Вензке виділяють наступні. На їх думку, перший підхід представлений теоріями юридичного позитивізму та реалізму, автори яких скептично ставляться до моральних цінностей як джерел права та обґрунтовують відмежування моралі від права. Серед юристів-міжнародників скептичний підхід розвивали Г. Кельзен та К. Шмідт, які стверджували, що моральними аргументами часто зловживають, щоб приховати корисні політичні мотиви, а для виправдання війни часто прикриваються інтересами людства та зверненням до загальнолюдських цінностей. Реалісти розвинули ідеї Г. Кельзена та К. Шмідта, заперечуючи важливу роль моралі в міждержавних відносинах, оскільки держави не є людьми. На думку її представників, міждержавні відносини регулюються не принципами моралі, а принципом доцільності. На прикладі втрати віри у діяльність Ліги Націй та аналізі актуальних політичних подій (розв'язання Другої світової війни), Е. Халлетт Карр додає тезу про те, що міжнародна мораль, ймовірно, буде продуктом домінуючих груп, які будуть узгоджувати поняття «що таке добре і що таке погано» зі своїми інтересами [7, р. 2].

Цей скептицизм знову збільшився з кінця холодної війни, тобто після 1991 року. Він пояснювався тим, що в цьому оновленому міжнародному праві почали відзначати тенденцію односторонності (unilateralism), яку, на думку О. Буткевич, «можна розуміти як 1) односторонність політики Сполучених Штатів, як єдиної наддержави, що залишилася, та 2) тенденцію до розбудови міжнародної політики будь-якою державою світу на основі її власних інтересів, часто без урахування інтересів міжнародної спільноти (односторонність, як характеристика політик держав на сучасному етапі)» [5, с. 50]. Зрозуміло, що у першому випадку міжнародна мораль буде відображати перш за все цінності та інтереси наддержави. У другому випадку односторонність політики домінуючих держав на практиці буде проявлятися у двох основних тенденціях: їх можливості блокувати діяльність міжнародних організацій, членами яких вони є (що ми і бачимо сьогодні на прикладі Росії)² та ухвалення багатосторонніх договорів³. Сьогодні цей скептицизм підсилюється

¹ Маючи статус постійного члена Ради безпеки Організації, РФ не раз блокувала рішення щодо встановлення миру і безпеки. Це стосувалося і політики Росії в Грузії в 2008-2009 рр., і анексії Криму в 2014-му, і спроби Москви уникнути відповідальності за збитий над Україною пасажирський рейс МН-17.

² Короткий Т. Чому Росія вийшла з Міжнародної комісії з установлення фактів? // ZN, UA. 30 листопада 2019 р.. Випуск № 46. URL: https://dt.ua/international/gumanitarniy-demarsh-331417_.html?fbclid=IwAR39nUSYfjbo3NoL

новим викликом – агресією Росії проти України, де агресор дає безліч прикладів тому як держава, що претендує на позиції однієї з домінуючих у міжнародній спільноті, намагається проводити свою міжнародну політику всупереч існуючому міжнародному праву і нав'язуючи свою міжнародно-правову мораль.

Аргентинський вчений О. Спектор, аналізуючи дослідження і висновки Дж. Макмагена у сфері права війни, в дусі юридичного позитивізму доводить, що за відсутності інститутів з пошуку фактів і з'ясування істини, яких немає у сучасному Вестфальському міжнародному праві, принципи ідеальної моралі не можуть бути використані у міжнародному праві, якщо застосування міжнародно-правових норм потребує встановлення спірних фактів [8, с. 205-206].

Представники другого підходу (як правило це природно-правовий напрям) вбачають у міжнародному праві засіб для утвердження моральних універсальних цінностей (людської гідності, добробуту людини або індивідуальної автономії), які мають бути основою міжнародного права. Х. Лаутерпахт і А. Фердрос розуміють мораль як природну справедливість, яка підсвідомо направляє правовий розвиток у сторону захисту основоположних прав людини. Норми *jus cogens* (імперативні норми), зобов'язання *erga omnes*, злочини проти людяності та інші елементи з сильним моральним виміром розглядаються як виникнення нових конституційних норм міжнародного права. Так, створення Міжнародного кримінального суду та розробка Римського Статуту є проявом зростаючого правового забезпечення загальносуспільних цінностей, оскільки парадигма Римського Статуту спирається на рішучість та зобов'язання сторін карати найсерйозніші злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства в цілому [7, р. 5].

Нарешті, третя група представлена соціологічним підходом. Французькі соціологи Е. Дюркгейм та Л. Дюгі у 20-30 роках ХХ ст., спираючись на соціологічні теорії, характеризують міжнародне право як таке, що виникає із соціальних фактів. Після Другої світової війни такі автори як А. Альварес і Ж. Селль трансформують існуюче уявлення про міжнародне право як порядок, що базується на суверенності держав, у нову систему «солідарності». Ж. Селль розуміє міжнародне право як сукупність об'єктивних законів соціальної солідарності, а міжнародна спільнота на його думку ґрунтується на транснаціональній солідарності між індивідами. «Солідарність» виступала неетичним зобов'язанням, але об'єктивним фактом у даній соціальній групі або суспільстві. Цінності залишаються основоположними, але у тій мірі, в якому вони відображаються у соціальних фактах міжнародного життя. Д. Селль вважав, що міжнародна солідарність має прийняти форму світової федерації [9].

Нова соціологічна концепція міжнародного права була сформована вченими «нью-гейвенського» підходу. Вони наділили норми, що включають такі моральні цінності, як людська гідність і норми у галузі прав людини в цілому, привілейованим статусом «світового публічного порядку». На думку В. Майкла Райзмана, норми у галузі прав людини набули імперативного характеру у другій половині 20-го століття у міжнародно-правовому процесі, в якому все більше домінували недержавні та неурядові суб'єкти. З розширенням кола суб'єктів та втрагою державними урядами своїх панівних позицій у вирішенні міжнародних питань, нові норми можуть вступати у протиріччя з процесуальними нормами, встановленими в Статуті ООН. Особливо це видно під час застосування інституту «гуманітарної інтервенції». В. М. Райзман аргументує свою позицію прикладом з югославських подій, коли під час бомбардування Косово силами НАТО в 1999 р. міжнародно-правовий процес був змушений вживати заходи щодо усунення порушень прав людини, тоді як в Статуті ООН офіційно заборонено несанкціоновані військові дії у цьому випадку. Висновок, який робить вчений: навіть, якщо формальні правила, закріплені у Статуті ООН, суперечать вимушеним гуманітарним заходам, останні мають наділятися правовим статусом. Гуманітарність, що у даному підході тлумачиться як соціальний факт, є основою для прийняття нормативного рішення або судження певним чином автономно від позитивних правових норм [7, р. 7].

Майже всі дослідники і практики міжнародного права виділяють характерну рису, якої воно набуло у XXI столітті – позадержавний характер, що дозволяє називати його правом міжнародної (світової) спільноти. Одні зупиняються на ідеї визнання такої спільноти новим вагомим актором міжнародних відносин, інші – потенційним суб'єктом міжнародного права. В протиставленні згадуваному вище скептичним настроєм відносно сучасного міжнародного права В. Греве визнає, що саме події кінця XX ст. змусили його переглянути концепцію переважання в міжнародному праві тієї чи іншої наддержави. Позитивною рисою сучасного міжнародного права є відхід від етатизму, який не припускає більше державної гегемонії, а значить застосування воєнної сили є обмеженим міжнародним правом, держави пов'язані громадянським суспільством у своїй міжнародній політиці, а на універсальному рівні – міжнародною спільнотою, спільні цінності та інтереси якої спрямовані на захист особи і довкілля, утвердження норми *erga omnes* і стримання держав у реалізації власних інтересів на користь суспільного інтересу [10, р. 703].

В межах соціологічного підходу цікавою й актуальною є психологічна теорія міжнародного права, над якою у XX ст. працювали Л. Петражицький, що збагатив польську соціологію права своєю психологічною концепцією права, його учень Г. Гінс, а сьогодні – український дослідник О. О. Мережко. На думку Л. Петражицького, головна відмінність між правом і мораллю полягає в тому, що моральні імпульси мають суто імперативний характер, а право має імперативно-атрибутивний характер. Під «імперативністю» вчений розуміє індивідуально-особистісне усвідомлення обов'язку, під «атрибутивністю» – усвідомлення «свого права», яке виступає назовні, як вимога. Право має, у порівнянні з мораллю, визначальне значення для життя суспільства. Правові переживання є основними ланками, що об'єднують суспільство. Моральні переживання не вводять факторів стабільності і прогнозованості, що їх гарантує право. Проте, в ході розвитку суспільства межа між правом і мораллю постійно змінюється, оскільки існує тенденція до перетворення односторонніх обов'язків – моральних – у двосторонні, тобто правові. Те, що ще вчора було моральним обов'язком, стає сьогодні правовим обов'язком. В цілому ж в суспільстві мораль доповнює право в тих ділянках, які не є врегульовані правовими нормами [11].

О. Мережко зазначає, що «історичною основою європейського МП була християнська мораль, яка вимагала бачити в чужинці рівного собі, створену за образом і подобою Божою людину, а не ворога» [12, с. 88]. Головним принципом міжнародної моралі стає християнський гуманізм (людинолюбство), який, у міру секуляризації суспільного життя, перетворюється в світський гуманізм. До числа принципів міжнародної моралі можна віднести також принципи взаємної поваги і доброзичливості між народами [12, с. 89]. Основне місце в міжнародній моралі займають елементарні правила людського спілкування, до яких відносяться: надання допомоги найбільш потребуючим країнам, повагу інтересів один одного, вірність даному слову, повага гідності держав, гуманне ставлення до людей, значна частина правил міжнародної ввічливості. Вищим моральним обов'язком як людини, так і держави є забезпечення виживання людства.

Ще одним важливим питанням є питання співвідношення міжнародної моралі та влади. Саме так пропонував досліджувати МП один з перших соціологів МП М. Тимашев, для якого право було цією сферою, де моральні переконання співпадали із владним примусом. Згідно з його точкою зору, певні норми формують діюче МП цією мірою, якою вони користуються визнанням та підтримкою з боку держав [13].

Важливим питанням соціології міжнародного права є також питання про те, чому держави дотримуються або не дотримуються норм МП. На це питання в міжнародно-правовій літературі давалися різні відповіді, однак, на думку О. Мережко найбільш переконливу відповідь може дати лише психологічна теорія права. Психологічно норми МП володіють певною мотиваційною силою, яка впливає на свідомість людини [12, с. 90].

Американський вчений А. Гузман (Andrew T. Guzman) в руслі реалістичного напрямку пояснює, що держави дотримуються норми МП через вплив на їх поведінку трьох чин-

ників: взаємності (reciprocity), репутації (reputation) і відплати (retaliation). Помилкою у підході Гузмана, зазначає О. Мережко, є те, що він говорить про вплив згаданих трьох факторів на поведінку держави, начебто б держави були живими людьми, наділеними свідомістю, а не були абстрактними поняттями, від імені яких виступають конкретні люди [12, с. 90].

Учень Л. Й. Петражицького М. М. Шульговський надає більш точну відповідь на питання щодо дотримання МП: «Людина може мирно ставитися до всіх оточуючих або тому, що вона просто любить їх (моральне почуття), або тому, що вона визнає за всіма права, якими і сама володіє (правове почуття), або ж, нарешті, за мотивами власного інтересу, вигоди, страху і т.д. (егоїстичне почуття)» [14, с. 10]. Якщо А. Гузман спирається лише на прояви егоїстичних почуттів, наприклад, інтереси держави, страх перед відплатою, взаємність, то М. М. Шульговський, серед причин мирних відносин в суспільстві та дотримання МП, вирішальну роль відводить навіть не моральним і егоїстичним почуттям, а саме правовим. Так, з приводу впливу морального почуття він пише: «Що стосується першої причини мирних відносин – морального почуття, то в цій області ми помічаємо наступне. Великі моральні заповіді – буддійська, християнська, виконуються рідко; в більшості випадків вони досі залишаються невиконаними, і чисельні суспільні відносини навіть суперечать їм. Точно також не помічається у людей особливої симпатії один до одного. Між тим, більш-менш задовільний мирний *modus vivendi* встановився в культурних країнах. Значить, причиною його розвитку не можна вважати поширення моральних (заснованих на любові) переконань. Останні до сих пір мали лише непрямую роль, і тільки у віддаленому майбутньому можна передбачити життя, побудоване на безпосередній симпатії» [14, с. 10-11].

Вищевикладене дозволяє погодитися з Олександром Мережко, який приходить до висновку, що головним чинником, що сприяє дотриманню МП, є досить високий рівень правової, точніше навіть міжнародно-правової, свідомості, насамперед у тих осіб, що виступають на міжнародній арені від імені своїх держав та наділенні повноваженнями приймати важливі рішення в області зовнішньої політики [12, с. 93].

Провідні фахівці з міжнародних відносин часто дивуються, чому незважаючи на заборону використання сили, закріплену у Статуті ООН, країни вдаються до цього засобу у вирішенні міжнародних спорів. На думку професора Адемоли Абас правознавці причину вбачають у застарілості норм, що регулюють застосування сили, а нефахівці висувають звинувачення у застосуванні «подвійних стандартів» міжнародного права, які дозволяють потужним державам діяти безкарно, у той час як слабкі та бідні держави мають відповідати за свої дії. Таким чином, якщо фахівці вказують на технічні причини порушення норм міжнародного права, то нефахівці наголошують саме на моральному факторі, тобто його відсутності у поведінці великих держав [15].

Яскравою ілюстрацією для такого типу поведінки є позиція та дії Росії з початку 21-го століття, коли вона здійснила військову агресію проти суверенних Грузії та України. Питання, як змусити Росію, як державу-агресора, заплатити за агресію, обмірковували 8 червня 2018 р. у Києві політологи й дипломати на конференції «Порушення Росією міжнародного права: наслідки для світу». Екс-міністр закордонних справ України Володимир Огризко зауважив, що притягнути Росію до відповідальності буде важко, оскільки росіяни ведуть не просто «гарячу війну» проти України, а і війну юридичну, інформаційну та гуманітарну. У своєму виступі В. Огризко назвав Росію державою, «яка не просто нехтує визнаними світом нормами, а руйнує їх, це одна з цілей Росії – зруйнувати систему міжнародного права. Довести це і здійснити за це покарання – складно» [16].

Зрозуміло, що подібна поведінка держави по відношенню норм міжнародного права відображає перш за все низький рівень міжнародно-правової свідомості даної держави, що супроводжується порушенням базових принципів сучасної міжнародної моралі, які є категоричними моральними імперативами – мир, гуманізм, рівність, справедливість, ненасильство. Викликає справжній подив, коли у такий Ролі виступає держава, що стояла біля витоків створення сучасної системи міжнародного права. Держава, яка, будучи чле-

ном Ради безпеки ООН, є ще і одним із гарантів функціонування міжнародно-правової системи.

На жаль, позиція російського керівництва спирається на звинувачення світового правопорядку у подвійних стандартах, що працюють у міжнародному праві та його націленість на захист перш за все проамериканських та прозахідних інтересів і забезпечення прагматичних інтересів транснаціонального капіталу. Якщо для реалізації своїх геополітичних інтересів США можна порушувати норми міжнародного права і не нести за це ніякої міжнародно-правової відповідальності, то що заважає це робити Росії, адже Україна є її геополітичним інтересом. Не перший раз в історії високі моральні ідеали захисту прав і свобод людини використовувалися як прикриття для розширення сфер геополітичного впливу. Росія повторила цю практику, яку ж сама неодноразово засуджувала: прикриваючись ідеалами захисту прав і свобод людини – в даному випадку російськомовних громадян України – Росія стала не просто державою агресором, але й державою – спонсором тероризму.

У листопаді 2019 р. Москва відкликала свою заяву про згоду на компетенцію Міжнародної комісії з установлення фактів, яка була створена у відповідності до ст. 90 додаткового Протоколу I до Женевських конвенцій. Компетенція цієї комісії включала такі важливі дії як розслідування будь-яких фактів, що становлять серйозне порушення Женевських конвенцій і Протоколу і призначення розслідування на прохання сторони, що перебуває в конфлікті, за згодою іншої зацікавленої сторони або сторін. Це рішення Москви також ілюструє ігнорування РФ гуманістичних цінностей і поваги до міжнародного гуманітарного права, що, на думку Т. Короткого, є спробою поставити себе над загальноприйнятими нормами міжнародного права і нормами міжнародного гуманітарного права, а також спробою уникнути відповідальності за агресію та порушення міжнародного гуманітарного права [17].

Пандемія коронавірусу, яка охопила світ з початку 2020 року, на думку С. Корунського, збіглася із заключною фазою трансформації старого доброго світоустрою, який ще недавно здавався непорушним. І тепер ці досягнення глобалізації та універсалізації міжнародного права, яких воно почало набувати наприкінці ХХ-початку ХХІ ст., набули зворотного процесу. Сергій Корсунський називає тенденції майбутнього коронавірусного світоустрою: подальше зниження ролі міжнародних організацій і багатосторонніх договорів та пріоритет вибудовування двосторонніх відносин перед об'єднанням зусиль у рамках коаліцій [18].

Пандемія поставила перед міжнародною спільнотою і питання морального характеру. Перш за все – це відступ (дерогація) від деяких положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ, 1950 р.), можливість чого передбачено статтею 15 у випадках війни або суспільної небезпеки. Наскільки далеко уряди можуть зайти у цьому напрямку, яка ступінь суворості запроваджених державою обмежувальних заходів? Юристи-міжнародники відмічають, що в майбутньому Європейський суд з прав людини, можливо будуть чекати справи, пов'язані з пандемією COVID-19 і він оцінюватиме відповідність Конвенції заходів, вжитих і державами, які заявляли про дeroгацію, і тими, хто промовчав [19].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи питання про співвідношення моралі та міжнародного права, необхідно зазначити, що:

- по-перше, сучасні дослідження цього питання характеризуються різноманітністю концепцій та теорій, які можна звести до трьох підходів: заперечення загальнолюдських моральних цінностей як основи міжнародного права (позитивізм та реалізм), визнання найважливіших моральних норм фундаментальними основами міжнародного права (природно-правовий підхід) та взаємодія норм моралі та права у різноманітних формах як соціальний факт (соціологічні концепції);

- по-друге, оскільки міждержавні відносини в реальності є міжлюдськими відносинами, то на них поширюють свою дію основні принципи загальнолюдської моралі. Виражаючи прогресивні інтереси всього людства, усіх країн, норми міжнародної моралі

мають бути розроблені у процесі розвитку міжнародного співробітництва, містити моделі необхідної поведінки держав і закріплені в міжнародному праві;

– по-третє, відповідно психологічної концепції права, мотиви щодо дотримання правових норм у свідомості людини можуть бути різні, за аналогією і мотивація держав дотримуватися норм міжнародного права так само може відрізнятися. З психологічної точки зору ступінь дотримання права значною мірою залежить від його престижу і авторитету в свідомості більшості населення. Відносно міжнародного права ступінь його дотримання залежить від того, наскільки високий його авторитет і наскільки воно у свідомості людей висловлює загальнолюдські цінності та інтереси людства в цілому;

– по-четверте, міжнародне право повинно остаточно відійти від державоцентристського підходу, в основі якого лежить ідея національного суверенітету, до універсального суспільного інтересу – інтересу всієї міжнародної спільноти. Спільність інтересів, неможливість вирішення цілої низки проблем національними або партикулярними чи регіональними засобами (міжнародний тероризм, проблеми екології і довкілля, поширення епідемій та пандемій, нерівність у доступі до нових інформаційних технологій тощо) повинні стати визначальним чинником функціонування міжнародного права;

– по-п'яте, моральні норми без правового почуття не зможуть зберегти мир та порядок. Саме єдність та гармонійне співіснування моралі та права, де основою міжнародно-правової моралі є не інтереси та цінності окремих спільнот, а єдність національних і загальнолюдських інтересів, сприяють ефективності міжнародного права.

Міжнародне право XXI століття, будучи під впливом універсалізму, процесу глобалізації, прав людини у відповідь на нові виклики має виробити систему істинно рівноправних відносин на основі загальнолюдських моральних принципів та шляхом подолання монополії держав. Створення справедливого світового порядку неможливо без вироблення чіткого кодексу поведінки держав на міжнародній арені. Реформування міжнародного права повинно супроводжуватись і створенням нових, дійових і, навіть, жорстких механізмів впливу на держав-порушників цього кодексу.

Список використаної літератури

1. Кортунів А. Реалізм і мораль в політиці. Прорив. Становлення нового політичного мислення. М., 1988.
2. Дмитриєва Г. К. Мораль і міжнародне право. М., 1991.
3. Гольцов А. Сучасний світовий порядок: моральні принципи і аморальна суть. Персонал. Журнал інтелектуальної еліти. 2007. № 4. URL: <http://personal.in.ua/article.php?id=479>.
4. Сердюк І. Взаємодія права та моралі в умовах інформаційного суспільства: філософсько-правовий дискурс: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. І. Сердюк. Київ, 2018. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream>.
5. Буткевич О. В. Сучасне міжнародне право: продовження «холодної війни» чи початок нової епохи? Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського: моногр. авт. кол.; за ред. В. М. Репецького та В. В. Гутника. Львів; Одеса : Фенікс, 2017. С. 41-67.
6. Лукашук І. І. Міжнародне право. Общая часть : учебник. М. : Изд-во БЕК, 1996.
7. Bernstorff J., Venzke Ethos I. Ethics and Morality in International Relations. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1497432.
8. Спектор О. Незастосовність ідеальної моралі у міжнародному праві. Філософія права і загальна теорія права. № 1/2013. С. 191-206.
9. Wickham, Gary. Sociology and International Law: some historical connections. URL: <https://www.tasa.org.au/wp-content/uploads/2015/03/Wickham-Gary.pdf>.
10. Grewe W.G. The Epochs of International Law. Translated and revised by M. Byers. Walter de Gruyter. Berlin; New York, 2000.
11. Мережко А. Психологическая школа права Л. И. Петражицкого: истоки, содержание, влияние. Одеса : Фенікс, 2016. 524 с.
12. Мережко А. Психологическая теория международного права (публичного и частного): моногр. Одеса : Фенікс, 2012. 244 с.
13. Мережко А. Социология права Н. С. Тимашева: моногр. Одесса : Фенікс, 2012. 240 с.
14. Шульговский Н. Н. Право на жизнь. СПб., 1917.
15. Abas A. Challenges to the effectiveness of international law. URL: <http://blog/oup.com/2014/challenges-to-the-effectiveness-in-international-law-pil>.

16. Костюк Б. Порушення Росією міжнародного права: як за це покарати Москву? Радіо Свобода. 08 червня 2018 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29280777.html>.
17. Короткий Т. Чому Росія вийшла з Міжнародної комісії з установлення фактів? ZN, UA. 30 листопада 2019 р. Випуск № 46. URL: <https://dt.ua/international/gumanitarniy-demarsh>.
18. Корсунський С. Яким буде новий, посткоронавірусний світ? ZN, UA. 23 травня 2020 р. URL: <https://dt.ua/SOCIUM/chas-zvillennya-vid-ilyuziy-348649>.
19. Назарчук І. Вплив COVID-19 на міжнародне право. Правники аналізують виклики, відслідковують тенденції, роблять прогнози (частина перша). Радіо Свобода. 16 квітня 2020 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/coronavirus-mizhnarodne-pravo/30555879.html>.

References

1. Kortunov, A. (1988). *Realyzm y moral v polytyke*. Moskva [in Russian].
2. Dmytryeva, H. K. (1991). *Moral y mezhdunarodnoe pravo*. Moskva [in Russian].
3. Holtsov, A. (2007). Suchasnyi svitovyi poriadok: moralni pryntsyupy i amoralna sut. Personal. Zhurnal intelektualnoi elity, 4. URL: <http://personal.in.ua/article.php?id=479> [in Ukrainian].
4. Serdiuk, I. (2018) *Vzaiemodiia prava ta morali v umovakh informatsiinoho suspilstva: filosofsko-pravovyi diskurs*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
5. Butkevych, O.V. (2017). Cuchasne mizhnarodne pravo: prodovzhenia «kholodnoi viiny» chy pochatok novoi epokhy? In V.M. Repetskyi (Ed.), *Suchasni problemy mizhnarodnoho prava. Liber Amicorum do 60-richchia prof. M.V. Buromenskooho* (pp.41-67). Lviv; Odesa: Feniks [in Ukrainian].
6. Lukashuk, Y. Y. (1996). *Mezhdunarodnoe pravo*. Moskva: Yzd-vo BEK [in Russian].
7. Bernstorff, J., Venzke Ethos, I. (2009). *Ethics and Morality in International Relations*. Oxford University Press.
8. Spektor, O. (2013). *Nezastosovnist idealnoi morali u mizhnarodnomu pravi. Filosofiia prava i zahalna teoriia prava, 1*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Wickham, Gary, (2015). *Sociology and International Law: some historical connections*. URL: <https://www.tasa.org.au/wp-content/uploads/2015/03/Wickham-Gary.pdf>.
10. Grewe, W.G., (2000). *The Epochs of International Law*. Berlin; New York.
11. Merezhko, A. (2016). *Psykholohycheskaia shkola prava L.Y. Petrazhytskoho: ystoky, sodержanye, vlyianyie*. Odessa : Feniks [in Russian].
12. Merezhko, A. (2012). *Psykholohycheskaia teoriia mezhdunarodnoho prava (publychnoho y chastnoho)*. Odessa : Feniks [in Russian].
13. Merezhko, A. (2012). *Sotsyolohyia prava N. S. Tymasheva*. Odessa : Feniks [in Russian].
14. Shulhovskiy, N. N. (1917). *Pravo na zhyzn*. SPb. [in Russian].
15. Abas, A. (2014) *Challenges to the effectiveness of internayional law*. URL: <http://blog/oup/com/2014/challenges-to-the-effrtiveness-in-international-law-pil>.
16. Kostiuk, B. (2018). *Porushennia Rosiieiu mizhnarodnoho prava: yak za tse pokaraty Moskvu? Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29280777.html> [in Ukrainian].
17. Korotkyi, T. (2019). *Chomu Rosiia vyishla z Mizhnarodnoi komisii z ustanovlennia faktiv? ZN, UA, 46*. URL: <https://dt.ua/international/gumanitarniy-demarsh> [in Ukrainian].
18. Korsunskyi, S. (2020) *Yakym bude novyi, postkoronavirusnyi svit? ZN, UA*. URL: <https://dt.ua/SOCIUM/chas-zvillennya-vid-ilyuziy-348649> [in Ukrainian].
19. Nazarchuk, I. (2020) *Vplyv SOVID-19 na mizhnarodne pravo. Pravnyky analizuiut vyklyky, vidslidkovuiut tendentsii, robliat prohnozy (chastyna persha)*. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/coronavirus-mizhnarodne-pravo/30555879.html>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.05.2020 р.

О. Г. Широкова-Мурараш, канд. истор. наук, доцент
Национальный авиационный университет
Факультет международных отношений
Кафедра международного права и сравнительного правоведения
пр. Любомира Гузара, 1, Киев, 03058, Украина
e-mail: skripshir@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ СООТНОШЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И МОРАЛИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ

Резюме

В статье рассматривается вопрос соотношения морали и международного права в условиях современных вызовов. Указывается, что современные исследования характеризуются разнообразием концепций и теорий, которые можно свести к трем подходам: отрицание общечеловеческих нравственных ценностей как основы международного права (позитивизм и реализм), признание важнейших нравственных норм фундаментальными основами международного права (естественно-правовой подход) и взаимодействие норм морали и права в различных формах как социальный факт (социологические концепции).

Автор исходит из того, что мораль, которая стала фундаментальной основой международного права, без правового чувства не способна обеспечить соблюдение норм международного права. Степень соблюдения международного права в значительной мере зависит от того, насколько высок его авторитет, насколько оно соответствует правовой культуре определенного общества и насколько оно в сознании людей выражает общечеловеческие ценности и интересы человечества в целом.

Анализируя проблему соотношения морали и международного права, автор освещает такие вопросы как: моральные принципы и ценности международного права, моральный фактор в правомерном и неправомерном поведении субъектов международного права, соотношение международной морали и власти, международно-правовая мораль, война и межцивилизационные конфликты. С целью лучшего понимания состояния современного международного права освещения этих вопросов осуществляется на примере современных вызовов: югославских событий (бомбардировка Косово в 1999 году), агрессии России против Грузии и Украины, пандемии Covid19 и др.

Автор доказывает, что международное право XXI века, будучи под воздействием универсализма, процесса глобализации, прав человека в ответ на новые вызовы должно выработать систему истинно равноправных отношений на основе общечеловеческих моральных принципов и путем преодоления монополии государства. Создание справедливого мирового порядка невозможно без выработки четкого кодекса поведения государств на международной арене. Реформирование международного права должно сопровождаться и созданием новых, действенных и даже жестких механизмов воздействия на государства-нарушителей этого кодекса.

Ключевые слова: международное право, мораль, современные вызовы.

O. H. Shyrokova-Murarash, Ph.D. Historical Science, Associate Professor
National Aviation University
Faculty of International Relations
the Department of International Law and Comparative Law
Liubomyra Huzara, 1, Kyiv, 03058, Ukraine
e-mail: skripshir@gmail.com

PECULIARITIES OF THE INTERRELATION BETWEEN INTERNATIONAL LAW AND MORALS IN TIME OF MODERN CHALLENGES

Summary

The article highlights the issue of interrelation of morality and international law in today's challenges. It is pointed out that modern research is characterized by a variety of concepts and theories, which can be reduced to three approaches: denial of universal moral values as the basis of international law (positivism and realism), recognition of the most important moral norms as the fundamental foundations of international law (natural law approach) and correlation of rights and moral in various forms as a social fact (sociological concepts).

The author proceeds from the fact that morality, which has become a fundamental basis of international law, without a sense of law is not able to ensure compliance with international law. The degree of observance of international law largely depends on how high its authority, how it corresponds to the legal culture of a particular society and how it expresses in the minds of people universal values and interests of mankind as a whole.

Analyzing the relationship between morality and international law, the author highlights such issues as: moral principles and values of international law, the moral factor in the lawful and illegal behavior of international law, the relationship between international morality and power, international legal morality, war and intercivilizational conflicts. In order to better understand the state of modern international law, these issues are covered on the example of modern challenges: the Yugoslav events (the bombing of Kosovo in 1999), Russia's aggression against Georgia and Ukraine, the Covid pandemic19 and others.

The author argues that the international law of the XXI century under the influence of universalism, the process of globalization, human rights should develop in response to new challenges a system of truly equal relations based on universal moral principles and by overcoming the monopoly of states. The creation of a fair world order is impossible without the development of a clear code of conduct for states in the international arena. The reform of international law must be accompanied by the creation of new, effective and even rigid influencing mechanisms for state-violators of this code.

Keywords: morality, international law, modern challenges.